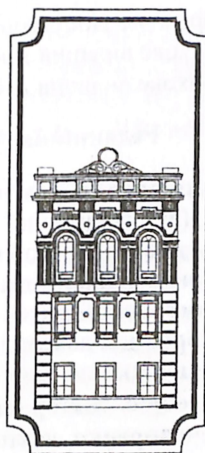

МІНІСТЕРСТВО КУЛЬТУРИ І МИСТЕЦТВ УКРАЇНИ
ХАРКІВСЬКА ДЕРЖАВНА АКАДЕМІЯ КУЛЬТУРИ

ВІСНИК

**Харківської державної
академії культури**

Випуск 4

Збірник наукових праць

Бібліотека ХДАК

ш. № 438804

Харків – ХДАК

2001

вона стане окремою частиною. На наш погляд, доцільно виділити четверту складову частину ДБА – автоматизовані ІПС, які містять електронний каталог, бібліографічні бази даних та видання на CD-ROM.

Нині неможливо говорити про існування ДБА в одній формі – традиційній чи електронній, тому ми погоджуємося з визначенням ДБА, яке запропонував І.Г. Моргенштерн: «ДБА – це ІПС у документальній та/або електронній формі, метою якої є оптимальний пошук бібліографічної та фактографічної інформації, орієнтація в інформаційних ресурсах» [3]. Нині жодна бібліотека ще не відмовилась від традиційного ДБА і повністю не перейшла до автоматизованих ІПС. Тому, на наш погляд, це визначення можна дещо відкоригувати: ДБА – це сукупність традиційних та електронних ІПС, призначена для пошуку бібліографічної та фактографічної інформації, яка орієнтує в інформаційних ресурсах.

Отже, якщо довідково-бібліографічний апарат ще декілька років тому був цілком визначеним явищем, то нині це система, що розвивається яка за останні роки набула певних змін та доповнень. Ще ведуться дискусії з приводу визначення ДБА, його складу та функцій у контексті автоматизованих бібліотечних технологій. Виникнення терміна «віртуальний» ДБА викликало багато відгуків у науковців з приводу доцільності його вживання. Але як інакше назвати довідкові та бібліографічні джерела, які ми отримуємо за допомогою інформаційно-пошукових систем ІНТЕРНЕТ та інформаційних ресурсів інших комп'ютерних мереж, як не «віртуальний» ДБА, що містить всі джерела глобальних мереж, які є довідковими відомостями за будь-якими видами, типами та галузями знання, до якого не входять бази даних окремої бібліотеки [5].

Упровадження автоматизованого ДБА в роботу вузівських бібліотек стане першим кроком до виконання ними нової функції. Стрімкий розвиток глобальних комп'ютерних мереж сприяє утворенню нової інформаційної інфраструктури, де бібліотека забезпечуватиме доступ до інформаційного всесвіту без кордонів.

СПИСОК ЛІТЕРАТУРИ

1. Библиотечное дело: Терминологич. словарь. – М.: Книга, 1986. – 140 с.
2. Библиотечное дело: Терминологич. словарь / Рос. гос. б-ка. – 3-е значит. перераб. и доп. изд. – М.: Книга, 1997. – 168 с.
3. Моргенштерн И.Г. Аппарат. Какой он? // Науч. и техн. б-ки. – 1987. – № 8. – С. 21–23.
4. Нагорная Л.Я. К проблеме виртуальности справочно-библиографического аппарата библиотеки // Науч. и техн. б-ки. – 1997 – № 8 – С. 23–29.
5. Степанов В.К. Виртуальный СБА: Проблемы внедрения и использования в библиотеках // Библиогр. – 1996. – № 4. – С. 5–8.

Надійшла до редколегії 15.03.2001 р.

УДК378.14:023.5

С.Ю. СЕМЕНЮК

СУЧАСНІ ТЕНДЕНЦІЇ ПІДГОТОВКИ БІБЛІОГРАФІВ В УКРАЇНІ

Виєвітлюються основні тенденції розвитку вищої бібліотечної освіти, особливості діяльнісного підходу при навчанні студентів. Розглядається проблемне навчання як найвищий прояв діяльнісного підходу, його особливості як засобу інтенсифікації навчального процесу. Проаналізовано соціально-психологічний характер підготовки бібліографа.

Система підготовки бібліографів у вузах культури, що склалася в останні роки в Україні, потребує подальшого розвитку і перебудови. Сутністю цільової інтенсивної підготовки є формування спеціаліста з підвищеним творчим потенціалом, який в змозі вирішувати соціально-виробничі завдання високого класу, конкурентоспроможного на рівні світових високоякісних стандартів. В умовах серйозних хиб у системі вищої бібліотечної освіти і невідповідності її запитам практики вищезгаданої мети можна досягти тільки через кардинальну зміну змісту і характеру процесу підготовки спеціалістів-бібліографів. Одночасно підвищення ролі науки і практики в навчанні, широка фундаменталізація, комп'ютеризація і світоглядна спрямованість навчального процесу є основними принципами раннього розвитку творчої самостійності майбутнього спеціаліста. Якісно нова, гнучка система підготовки бібліографа повинна оперативнo реагувати на актуальні запити в характері і рівні кадрового складу як у науці, так і на практиці. Вирішального значення набувають розробка і впровадження автоматизації у всіх бібліотечно-бібліографічних процесах.

При підготовці бібліографа необхідно забезпечити:

- гнучкість системи підготовки, щоб перебудова спецкурсів, програм, методів і форм навчання оперативнo та постійно відповідала розвиткові студентів відповідно до вимог інформаційного простору, що змінюються;
- автоматизацію підготовки через широке наскрізне використання комп'ютерів протягом усього курсу навчання;
- спільне керівництво студентами викладачів вузів і спеціалістів-бібліографів;
- безперервність підготовки з урахуванням вимог, що змінюються; у цих умовах оновлення знань та їх удосконалення потребують розробки системи оперативної підготовки спеціалістів-бібліографів;
- диференціацію кадрів за рівнем підготовки спеціалістів-бібліографа, що передбачає попередню роботу з майбутніми абітурієнтами, ретельний добір і відбір абітурієнтів; розподіл студентів (завдяки чіткому їх ранжув-

ванню і наданню переваг при виборі баз практики) у процесі навчання та формування груп студентів за результатами навчання.

Ефективність і якість підготовки бібліографа багато в чому залежать від двох важливих чинників: мотиваційного (визначає стимули та додає зусиль в оволодінні знаннями), і чинника якості підготовки спеціалістів, який залежить від досконалості методології і структури навчання, формування нового мислення професорсько-викладацького складу відповідно до вимог часу, непередбаченого великого інформаційного простору, який невинно зростає.

За умов зниження престижу бібліотечної професії роль викладача якісно змінюється. Якщо раніше викладацький склад працював в умовах природної активності студентів, які вступили до вузу за конкурсом, і його головне завдання полягало в тому, щоб відповідати рівню науково-професійної підготовки і кваліфіковано передавати свої знання студентам, то нині найважливішим є завдання організації і керування пізнавальною діяльністю студента. Вдосконалення та ефективність навчального процесу за нових умов можна забезпечити лише в тому разі, якщо підготовка головної фігури вузу – викладача, його відповідність новим вимогам, відбуватиметься завдяки гармонійному поєднанню науково-професійної підготовки з методичною, психологічною та загальнокультурною. Викладач повинен переосмислити свою роль у забезпеченні якості підготовки спеціалістів-бібліографів. Не усвідомлюючи цих об'єктивних вимог часу, багато викладачів часто звинувачують у низькій якості підготовки студентів, замість того щоб докорінно змінити свою психологію та образ мислення.

Сучасні студенти потребують нових активних методів і форм впливу, що викликають інтерес і стимули до пізнання, на основі авторитету педагога. Тому однієї лише науково-професійної підготовки викладача недостатньо. Вона повинна гармонійно спиратися на методичну, психолого-педагогічну підготовку, високу загальнолюдську культуру педагога. Викладач повинен виступати вже не тільки носієм спеціальних знань. Він повинен шукати такі активні форми і методи навчання, які забезпечували б керівництво пізнавальною діяльністю студентів. Тому в нових умовах стають важливими три загальні напрями організаційної і методичної роботи кафедр бібліографії:

- 1) навчання, розуміючи під цим не тільки традиційне навчання студентів, але і виховання викладачами нового образу мислення, усьому тому новому, що дозволяє змінити методологію навчання;
- 2) оперативне впровадження досягнень педагогіки вищої школи, нової методології навчання до навчальної практики;
- 3) обмін інформацією про нові методи навчання на основі активного залучення викладачів кафедр вузу в процес обміну методичним досвідом.

Методологічною основою педагогічних перетворень у вищій бібліотечній освіті є діяльнісний підхід, який дає певну інтеграцію навчання як актив-

ного процесу засвоєння тими, хто навчається, різноманітних видів бібліографічної діяльності. Така методологія дозволяє подолати все ще існуючий у сучасній практиці навчання розрив між теоретичними знаннями і їхнім практичним застосуванням. Поділ, а часом протиставлення, теоретичного і практичного в навчанні (спочатку одержання у вигляді готових моделей із наступною систематизацією на теоретичних заняттях, а потім застосування систематизації на практиці), що ще донедавна задовольняли вищу бібліотечну школу, сьогодні є основною перешкодою щодо подальшого вдосконалення методів і форм навчання, особливо в умовах посилення фахової спрямованості підготовки студентів-бібліографів. Тому і теорія, оснований на виявленні закономірностей відображення моделей дійсності, яка свого час відіграла позитивну роль у розвитку практики навчання, сьогодні стає вузької, і не відповідає підвищеним вимогам до бібліографії у цілому. На зміну їй приходить теорія діяльнісного підходу, яка набуті теоретичні знання розглядає як елемент адекватної їм дійсності.

З позиції діяльнісного підходу мета навчання переслідує не стільки задачу бібліографічних знань і думок, скільки формування навчальної діяльності студентів, що відповідає професії майбутнього спеціаліста. В цих умовах змінюється роль викладача: замість вирішення двох завдань – передати знання і сформувати вміння і навички, викладач вирішує одне, більш узагальнене, системне щодо формування умінь і навичок при виконанні бібліографічних видів діяльності, які органічно містять у собі систему знань і забезпечують їх застосування.

Який би вид діяльності не формувався, його структура єдина. Можна виділити і єдиний алгоритм діяльності. Структура будь-якої діяльності, зокрема бібліографічної, спирається на виконання таких положень:

- головною фігурою при формуванні діяльності є суб'єкт, його мотивація, тому що без мотивів діяльність здійснюється або формально, або зовсім неправильно й уповільнено;
- основою діяльності є чітко визначена програма діяльності або алгоритм застосування того чи іншого методу, рішення того або іншого типового бібліографічного завдання, алгоритм розумової діяльності;
- предмет бібліографічної діяльності містить у собі об'єкти, процеси, методи, засоби діяльності як специфічну галузь функціонування бібліографа.

Основою традиційного навчання є лише предмет діяльності, що зумовлює обмеженість і недостатню ефективність навчального процесу. У дійсності ж діяльність у повному обсязі може сформуватися тільки при органічному сполученні трьох її сторін: особистісної, функціональної і предметної. При цьому особистісна припускає розкриття можливостей суб'єкта, формування його мотивів і інтересів, виховання потреб у процесі цілеспрямованої і взає-

мозалежної взаємодії викладача і студента; функціональна відбиває установку на майбутнє фахове призначення того, кого навчають, і в цьому аспекті виконує роль цільової підготовки студента. Предметна в цих умовах виконує головну пізнавальну роль по опануванню всього обсягу знань, але при беззаперечному посиленні ролі діяльності самого студента (функціональний чинник) і зацікавленості своєю професією (особистісний чинник).

Усі розглянуті особливості діяльнісного підходу базуються на непорушному принципі вищої школи – високому рівні фундаменталізації навчання. Тільки при забезпеченні цього принципу здійснюється підготовка спеціалістів широкого профілю, спроможних адаптуватися у швидко змінюваному соціально-інформаційному суспільстві.

Діяльнісний підхід забезпечує найефективніше такий чинник нової вимоги підготовки спеціаліста, як професіоналізація навчання, тобто спрямованість навчання на майбутню фахову діяльність і підпорядкованість їй навчальних дисциплін на всіх рівнях через посилення функціональної підготовки спеціалістів.

Таким чином, у разі об'єднання зазначених трьох чинників забезпечується реалізація умови зваженого підходу до різноманітного сполучення фундаменталізації і професіоналізації навчання як чинника забезпечення широкої підготовки з практичною цільовою спрямованістю і високим рівнем самостійної творчої активності.

Проблеми фундаменталізації і професіоналізації навчання взаємопов'язані. Якщо професіоналізація підготовки спеціалістів припускає зміну акценту в навчанні з предметного викладання матеріалу на активне залучення студентів до власної діяльності, то фундаменталізація передбачає перебудову в самій предметній сфері – збільшення глибини розкриття матеріалу через методи та інваріанти завдяки змінам розгляду певних відомостей про досліджувані об'єкти і процеси. Обидві проблеми певним чином торкаються усіх циклів дисциплін у вузі: суспільних, загальнокультурних, загальнобібліотечних (інформаційних), спеціальних.

Методологія діяльнісного підходу є основою інтенсифікації процесу навчання і зумовлює корінну перебудову всіх аспектів педагогічної діяльності: цілей, змісту, методів і форм навчання.

Модель спеціаліста - це система ознак, що характеризують ступінь відповідності спеціаліста рівню роботи бібліотек та інших інформаційних установ в умовах безупинного росту інформаційного простору. Моделі можуть розроблятися в різноманітних формах (матричних, графічних та ін.), але повинні базуватися на конкретних даних експертного опитування або анкетування випускників, викладачів, представників бібліотек, архівів, органів НТІ, інформаційних центрів. Через безпосередню зацікавленість названих установ у якості підготовки бібліографів вони мають виконувати функції збору статистики та

інформації про вимоги, що змінюються, до теоретичної і прикладної (практичної) підготовки майбутніх бібліографів. Розробка моделі спеціаліста на основі достовірної інформації з боку «практиків» з урахуванням прогнозування науки дозволить забезпечити наукове обґрунтування оптимальних навчальних планів і програм. Лише так можна подолати необґрунтовані зміни в розподілі годин за навчальними дисциплінами.

Модель спеціаліста визначає мету підготовки за фахом. З позиції діяльнісного підходу кінцева мета підготовки спеціаліста – формування фахової діяльності. В якій би формі не будувалася модель діяльності спеціаліста, в ній повинна повною мірою відбиватися структура діяльності, тобто всі три її аспекти: особистісний, функціональний і предметний при домінуючій ролі функціонального і особистісного чинників. У цьому разі в моделі (на основі експертної оцінки) мають відбиватися такі компоненти майбутньої діяльності бібліографа: дослідницький, організаційно-управлінський, бібліографування, бібліографічне обслуговування та ін., що визначають профіль підготовки студентів. Аналіз діяльності майбутнього спеціаліста дозволить узагальнити (комплексно) типові бібліографічні завдання і проблемні ситуації, що визначають склад навчального плану підготовки студентів за фахом. Проте вони потребують своєї конкретизації у навчальному процесі.

Програма діяльності повинна розроблятися не на основі формального перенесення навчальної програми на види практичної навчальної роботи студентів з урахуванням вимог функціональної діяльності майбутнього спеціаліста. З цих позицій існуючі навчальні програми відбивають лише предметну сторону підготовки і є по суті програмами знань.

Програми діяльності можна успішно реалізувати тільки завдяки впровадженню інтенсивних методів навчання, серед них: застосування проблемного навчання, впровадження імітаційних ігрових методів та ін. форм і методів активного навчання студентів на базі широкого використання комп'ютерної техніки. Розкриємо особливості проблемного навчання як засобу інтенсифікації навчального процесу.

Проблемне навчання – вищий прояв діяльнісного підходу в процесі навчання, коли надається можливість безпосередньо студентові визначити сутність у предметі навчання. При проблемному навчанні традиційний, репродуктивний характер мислення замінюється продуктивним мисленням. Для організації проблемного навчання викладач має створити проблемну ситуацію, надаючи суму знань, необхідних для залучення студента до активного діяльнісного процесу пошуку рішень, вибору гіпотез, залучення порівняльних аналогій для одержання рішень. Проблемне навчання залучає студентів до науково-дослідницької роботи, колективного обговорення проблем.

Основою проблемного навчання є створення проблемної ситуації «утруднення», при якій у студента повинна виникнути потреба в опануванні (від-

критті) нового знання або засобу діяльності.

Для створення проблемної ситуації викладач використовує протиріччя між раніше засвоєними знаннями і новими завданнями, що викликають у студента своєрідне психологічне утруднення і спонукають до розумової діяльності. Протиріччя можуть бути між:

- наявними системами знань і нових вимог, що виникають у процесі вирішення нових завдань, тобто між набутими знаннями і новими фактами, знаннями нижчого і вищого рівнів;
- теоретичною можливістю вирішення завдання і практичною недовірою обраного теоретичного рішення;
- практично досягнутим результатом виконання завдання і відсутністю теоретичного обґрунтування в студентів;
- наявними знаннями і невмінням ними скористатися при аналізі явищ;
- навчальними знаннями і знаннями, необхідними в змінених умовах;
- загальним підходом вибору рішення і конкретним вибором єдиного можливого рішення з урахуванням специфіки сформованих умов;
- певністю і непевністю інформації при прийнятті рішень.

В умовах впровадження в навчальну практику методів і форм активного навчання викладач повинен організовувати пізнавальну діяльність студентів з метою досягнення максимальних результатів навчання, створення необхідного психологічного клімату довіри і спілкування. Проблема інтенсивного навчання - це проблема насамперед психології спілкування. І, звичайно, при впровадженні методів і форм активного навчання їхня активність визначається особистісними якостями, рівнем методичної роботи кожного викладача і кафедри в цілому, фронтальністю (згуртованістю) зусиль усіх викладачів вузу.

Досягати значних результатів у підготовці бібліографів високого професійного рівня можливо при плановому вирішенні таких завдань: методичного опрацювання усіма викладачами різноманітних методів і форм активного навчання; підвищення психолого-педагогічної культури викладачів; систематичного і конкурсного добору викладачів – особистостей із новим мисленням, спроможних не формально, а творчо залучити студентську аудиторію до активного процесу пізнання.

Позитивно вирішити ці завдання не можна, не надавши соціально-психологічного характеру підготовці бібліографа. І це механічне перенесення певної суми знань із суміжної галузі. Соціальна психологія має бути обов'язковою у бібліотечному навчанні в трьох аспектах – теоретичному, прикладному і практичному.

Необхідно створити підручник з соціальної психології бібліографа, куди необхідно буде включити матеріал про бібліографів і користувачів інформації, про міжчитальське спілкування, окремо охарактеризувати соціально-психоло-